

A mondat becsülete

*Írások a hetvenéves
Abádi Nagy Zoltán tiszteletére*

*Bényei Tamás, Bollobás Enikő, D. Rácz István
szerkesztésében*

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2010

A kötet a Debreceni Egyetem,
a DE Tudományegyetemi Karok Központja,
a DE és Debrecen Város Közművelődési Vegyesbizottsága és
a DE Angol–Amerikai Intézete támogatásával jelent meg

A borító
László Ákos és Vincze László grafikusművészek
munkája

ISBN 978 963 318 056 3

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press – www.dupress.hu
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Készült a DE sokszorosítóüzemében, 2010-ben
10-511

Tartalom

I. PÁLYAKÉP	
Vadon Lehel: Pályainterjú Abádi Nagy Zoltánnal.....	13
II. AZ EMBER: SZEMÉLYES REFLEXIÓK	
Brückner Huba levele Abádi Nagy Zoltánnak.....	99
Hollósy Béla: Egy érvényes életpálya – maximális respektussal.....	102
Kodolányi Gyula: Shakespeare-töredék	105
D. Rácz István: A tiszta artikulációról.....	106
III. GYÖKEREK ÉS TANÍTVÁNYOK: ANGOL ÉS ÍR IRODALOM	
Hartvig Gabriella: Az erény büntetése: Frances Sheridan és Richardson.....	113
Szőnyi György Endre: Hénoch angyalai, Blake utolsó rajzai és Thomas Moore gondjai a kritikusokkal	121
Sarbu Aladár: Walter Pater és az angol modernizmus	136
Bényei Tamás: „Titkos ökonómia”. A narrativizálás buktatói <i>Rudyard Kipling „Nábót” című elbeszélésében</i>	150
Andor József: Azok a cserbenhagyó szavak. <i>Megfigyelések Virginia Woolf nyelvezetéről</i>	161
Séllei Nóra: „Hazátlan gondolatok szigete” – Orwell kontra Virginia Woolf <i>Három adománya</i>	172
Farkas Ákos: Huxley interkontinentális pszichomachiája: az <i>És múlnak az évek posztmodern olvasata</i>	186
Bertha Csilla: A művészdrama teatralitása. <i>Kép és szó Frank McGinness Ártatlanság című darabjában</i>	201
Kurdi Mária: Egy változat a kelet-európai emigráns ábrázolására a kortárs ír prózában: Colum McCann <i>Zoli</i> című regénye	211
IV. A SZŰKEBB SZAKMA: AMERIKAI ÉS KANADAI KULTÚRA	
Vajda Zoltán: Dickinson úr, a franciaországi megbízott és a forradalom, <i>avagy Nagy-Britannia tizenhárom észak-amerikai gyarmata és a függetlenség problémája</i>	221
Simon Zoltán: Élet mint szöveg: Franklin Számadása és a Számadás Franklinje.....	229
Szathmári Judit: Otthonról hazafelé – Az indián utazás fogalmának változása	240

Vöö Gabriella: Szemtanú, szakértő, szélhámos: a <i>Typee</i> elbeszélői hangjai.....	248
Végső Roland: A modernizmus titkai: Henry James és az összeesküvés művészete.....	262
Bollobás Enikő: A metalepszis mint kultúranarratívációs trópus H. D. regényeiben.....	271
Bókay Antal: Szelf és költészet – az amerikai vallomások költészet poétikai karaktere	281
Bán Zsófia: Kommentár vagy prófécia (?) A modell problémája Walter Abish <i>Német ez még?</i> című regényében	287
Sári B. László: Az amerikai minimalista próza nyomában.....	296
Németh Lenke: A kulturális mulatt archetípusa: Adrienne Kennedy <i>Funnyhouse of a Negro</i> és Suzan-Lori Parks <i>Topdog/Underdog</i>	317
Molnár Judit: Pillantások a színpad mögé	327
Kalmár György: A hely-telen szubjektum.....	336

V. PÁLYATÁRSÁK – KÖZELRŐL ÉS TÁVOLRÓL

Dávidházi Péter: „Shakspere után”. <i>Egy rejtélyes műfordítás nyomában</i>	351
Kabdebó Lóránt: Szabó Lőrinc–T. S. Eliot-párhuzamok.....	361
Fried István: Még egyszer Vörösmarty Mihály „fekete hölgy”-éről.....	374
Péter Ágnes: Keats és Amerika	380
Gorilovics Tivadar: Amerikai helyzetjelentés 1946-ból. <i>André Maurois levele Hankiss Jánoshoz</i>	386
Kovács Árpád: Bahtyin „első filozófiája” a prózapoétika távlatából. <i>Egy perszonalista cselekvésemélet margójára</i>	394
Görömbei András: Az erdélyi magyar hivatás és tudomány	406

VI. KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA

Bitskey István: Mit tudtak Amerikáról a kora újkori magyarok?	417
Imre László: Whitman 19. századi magyar recepciójának kérdéséhez.....	425
Kiss Attila Atilla: Filmanatómia és posztmodern memento mori. <i>Bódy Gábor tudatszínpadának szemiográfija</i>	437
Glant Tibor: 56/50: Amerikai dokumentumfilmek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójára.....	449
Mathey Éva: Kossuth-zarándoklat az Egyesült Államokba.....	459
Szaffkó Péter: Egy kelet-európai Messiás Nyugatról: John Hirsch.....	467
Federmayer Éva: Testbeszéd vagy beszéd a testről. <i>John Howard Griffin, Danzy Senna és Rebecca Walker a többfajú identitásról</i>	476
Tóthné Espák Gabriella: Ausztrál őslakók (b)irodalma, avagy értjük-e a szív szavát?.....	489

GLANT TIBOR

56/50: Amerikai dokumentumfilmek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójára¹

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.
De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták –:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?
(Márai: „Mennyből az angyal”)

Bevezetés

Az Egyesült Államokban egy egész nemzedék egyik első televíziós élménye a magyar forradalom. Akkoriban a televízió volt az új technikai csoda – ahogyan manapság az internet. A nyugati világ gyakorlatilag élőben láthatta, amint szovjet tankok vérbe fojtják a forradalmat. A televíziós híradók mellett az NBC *Today* c. műsorában rendszeresen foglalkozott az érkező menekültekkel, és az ENSZ magyar bizottságának meghallgatásait is közvetítették az amerikai csatornák. A mozikban filmhíradók számoltak be a magyarországi eseményekről, és két játékfilm is készült a témában. A későbbiekben a televíziós csatornák dokumentumfilmekkel, Magyarországról készült portréfilmekkel és az évfordulós megemlékezésekről szóló tudósításokkal emlékeztek és emlékeztettek a forradalomra. A forradalom Amerika-szerte legismertebb dokumentumfilmje a *Revolt in Hungary* (1958), melyet a különböző országos csatornák többször is levetítettek (1958, 1961). A 22 perces filmet Magyarországról kicsempészett mozgóképfelvételekből vágta össze, narrátora az amerikai televíziózás nagyágyúja, Walter Cronkite volt. 1958-ban készült a Zsigmond Vilmos és Kovács László felvételeiből vágott *Hungary in Flames* és a CBS *Hungary: Return of the Terror* c. programja, melyben a forradalom kiemelkedő alakjait, így például az időközben elhunyt Király Bélát is meginterjúvolták. További televíziós dokumentumfilmek is ké-

¹ A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

szültek, elsősorban évfordulókra: 1961-ben *Hungary Today*, 1966-ban *Ten Years Later* és 1986-ban *Hungary: Pushing the Limits* címmel. A kilencvenes évek kezdete óta az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc legelterjedtebb és leginkább sokszínű audiovizuális és digitális emlékezési és emlékeztetési tere az internet; többek között innen szereztünk tudomást az itt tárgyalt független dokumentumfilmes kezdeményezésekről is.²

A nyolcvanas évek végéig a dokumentumfilmezés az óceán mindkét partján elsősorban televíziós műfaj volt, ez azonban mára megváltozott. Az ezredforduló elektronikus médiavilágából kinőtt egy, a nagy stúdióktól „független” dokumentumfilmes nemzedék, melynek (a mai amerikai kultúrában) két ellenpontja Michael Moore és Alex Jones.³ Az ő sikereiken felbuzdulva egész sor független kezdeményezés látott napvilágot. Eközben természetesen folytatódott a televíziós dokumentumfilmezés; ma, a digitális televíziózás korában már tematikus csatornák (National Geographic, History Channel, Spectrum, illetve ezek magyar változatai) szolgáltatnak minden érdeklődést kielégítő, színvonalas programokat.

A független dokumentumfilmezés forradalminak is nevezhető előretörése több okra vezethető vissza. A filmkészítés technikája egyre olcsóbb lett, és egyre könnyebben kezelhető: ezt segítik az egyre kisebb, de egyre jobb minőségű kép- és hangfelvétel készítésére alkalmas kamerák, valamint az ezek feldolgozását megkönnyítő filmszerkesztő szoftverek. Az internet egyfelől megkönnyíti a filmezéshez szükséges (technikai és tartalmi) információk megszerzését, másfelől kontinenseken átnyúlva teszi elérhetővé a kész munkákat, elsősorban a fájlmegosztó oldalakon (YouTube, torrent-oldalak) keresztül. A világháló megszüntette az egyes országokban működő hatalmi elitnek politikai narratíváinak monopóliumát is, részben ez magyarázza a független dokumentumfilmek rendkívüli népszerűségét. Erre a digitális underground trendre a filmes (fel)világ is felfigyelt: egyre több szemlén kapnak kiemelt szerepet a dokumentumfilmek, sőt egyre több dokumentumfilm-szemlét rendeznek. Ezzel párhuzamosan leegyszerűsödött a filmek sokszorosításának, vetítésének és terjesztésének technikája is.

A független dokumentumfilmes kultúra felvirágzása egybeesett a 20. század egyik legnagyobb jelentőségű eseményének, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc szimbolikus jelentőségű, ötvenedik évfordulójával. Erre a rendkívül fontos, kerek évfordulóra (részben magyar származású) amerikai filmesek négy független dokumentumfilmet (és egy játékfilmet) készítettek. A továbbiakban ezek történetét és tematikáját tekintjük át, kronológiai sorrendben.

² A részletekről l. Glant Tibor: *Emlékezzünk Magyarországra 1956. Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékezetéről* (Budapest: Kiss József Könyvkiadó, 2008), 29–31.

³ Michael Moore-t aligha kell bemutatni a magyar olvasóknak. Alex Jones honlapja: www.infowars.com (elérve: 2010. február 19.).

Freedom's Fury/A szabadság vihara (2006)⁴

A filmet a „the Sibs” beceneven futó kanadai testvérpár, Colin Keith Gray és Megan Raney Aarons jegyzi. Gray középiskolás és egyetemista korában vízilabdázott. Egyik egyetemi edzője Gyarmati Dezső tanítványa volt: innen az érdeklődés „az olimpiák történetének legvéresebb meccse” iránt. A testvérpár 2002-ben kezdte meg a munkát, de elfogyott a pénzük. Ekkor kapcsolódott be a projektbe Hollywood három jeles alakja: Lucy Liu, Quentin Tarantino és a magyar származású Andrew G. Vajna. A vállalkozás pénzügyi stabilitásának megteremtése mellett a világszerte ismert nevek producerként történő szerepeltetése rendkívüli médiafelületet biztosított a film számára. Cserébe Vajna megszerezte a téma játékfilmes feldolgozásának jogát. A munkát Goda Krisztinára bízta; így készült el a *Szabadság, szerelem (Children of Glory, 2006)* című film. 2006 tavaszán a New York-i Tribeca filmfesztiválon a *Freedom's Furyt* háromszor vetítették teltház előtt, és a film megmozgatta az összes amerikai magyar közösséget.⁵ A magyar mozik mindkét filmet bemutatták, és mindkettő kapható DVD-n is. Az ötvenedik évforduló alkalmából a *Freedom's Furyt* a washingtoni Magyar Nagykövetségen, a *Children of Gloryt* a Fehér Házban vetítették le.⁶

A *Freedom's Fury* párhuzamosan meséli Magyarországon második világháború utáni történetét és a vízilabda-válogatott útját a melbourne-i elődöntőig. Narrátora a sokszoros olimpiai bajnok amerikai úszó, Mark Spitz, s az 1956-os magyar és szovjet csapat számos tagja mellett megszólal a filmben többek között Szergej Hruscsov (Nyikita fia), Gyenes Judit (Maléter özvegye), Rácz Sándor, Király Béla, Lipták Béla, Pomogáts Béla, Csoóri Sándor és Nagy Károly amerikai szociológiai professzor is. A film csúcspontja természetesen az 1956. december 6-án lejátszott magyar-szovjet elődöntő.

A magyar csapatot a november 4-ei második szovjet támadás előtt busszal Csehszlovákiába vitték, onnan november 20-án repültek Melbourne-be. Csak Ausztráliában tudták meg, hogy a szovjet hadsereg vérbe fojtotta a forradalmat; a kortárs magyar sajtó szóhasználatára szerint: „a szovjetek bevonultak, hogy felszabadítsák a magyar fővárost.” A magyar olimpiai csapat lyukas zászlókkal vonult fel, és Rajki Béla edző arra biztatta játékosait, előbb nyerjenek, utána gondolkozzanak azon, hazatérnek-e. A játékosok akkor már egy hónapja nem edzettek vízben, de gond nélkül hozták a három csoportmeccset. Így jutottak el a szovjetek elleni elődöntőhöz, melyről Gyarmati Dezső a filmben ezt mondja: „A szabad világban, heten hét ellen, azt mi nem tudtuk elképzelni, hogy ne nyerjünk.” A meccs igazi presztízscsata volt, mivel a szovjet válogatott a magyarokkal együtt készült, és az olimpián akarta megverni

⁴ A film honlapja: www.freedomsfury.com (elérve: 2010. február 19.).

⁵ 2006 tavaszán az Egyesült Államokban kutattam, és megfordultam New Jerseyben, New Yorkban, Indianapolisban és Los Angelesben is. Mindenütt erről a filmről beszéltek, és sokan mondták nekem, hogy *A lyukas zászló* címmel is készül egy film.

⁶ A dokumentumfilm vetítéséről a film honlapja számolt be, a játékfilm bemutatójáról képet is közöltem az 1. jegyzetben idézett könyvem 263. oldalán.

„mesterét”. Négygólos magyar vezetésnél Prokop vérző fejsérülést okozott a magyar csapat legfiatalabb tagjának, Zádor Ervinnek. A tömegverekedéssé fajult mérkőzést a bíró néhány perccel a negyedik negyed vége előtt lefújta. Az oroszok szerint a bíró csalt, és a mieinket vádolták durvasággal; a magyarok az ismert orosz mondást idézték: vízipólo „nyet pingpong”. A döntőt is a magyar csapat nyerte: Jugoszlávia ellen, kettő-egyre. Zádort a mérkőzés után mindenki arra biztatta, menjen haza, hiszen az évszázad magyar játékosa lehetett volna. Ő azonban így vélekedett: „Hogy legyen az ember legendás betapasztott szájjal?” Végül Amerikában telepedett le, és soha többé nem pólózott.

A továbbiakban a film ismerteti a forradalom vérbefojtásának statisztikai adatait, majd összefoglalja a rendszerváltás történetét, zárásként pedig bemutatja a két csapat akkor még élő tagjainak budapesti találkoztóját, 2002-ben.

Gray és Aarons filmje minden szakmai igényt kielégítő alkotás, filmtechnikai szempontból csak a később bemutatott *A lyukas zászló* múlja felül. Különösen elegánsak és emlékezetesek a víz alatti vágóképek, illetve a fekete-fehér mezőn látható piros pipacsok.

Szabadság, szerelem/Children of Glory (2006)⁷

A *Szabadság viharából* Goda Krisztina készített egész estés játékfilmet. Hosszú idő óta ez az első olyan alkotás, mely eséllyel pályázhat arra, hogy *Egri csillagok* szintű nemzeti filmpozíció váljon. Goda az olimpiát megelőző, a bírók által elcsalt moszkvai mérkőzéstől az olimpiai elődöntőig meséli el a *Freedom's Fury*-ből már jól ismert történetet. A játékfilmes műfaj teret biztosít az emberi dilemmák felvázolására és kibontására, valamint a történelmi események értelmezésére is. Ezzel Goda remekül él, üzenete világos: a zsarnokság rossz, a szabadság jó; a forradalom fiatalságról, szabadságvágyról és szerelemről szól, egyfajta beavatás, a felnőtté válás pillanata.⁸ A forradalom eseményeinek bemutatása pontos és alapos, komoly háttér munkát sejtet. A kiváló szereposztás (Dobó Kata, Csányi Sándor, Fenyő Iván stb.) és élvonalbeli látványeffektusok mellett a film érdekessége az olimpiai mérkőzés – érezhetően manipulatív – bemutatása: erről érdemes külön is szót ejteni.

A kanadai testvérpár dokumentumfilmjéből kiderül, hogy az ötvenes évek közepén a Szovjetunió presztízsveszteségként élte meg azt, hogy a magyar és jugoszláv csapat jobb, mint a szovjet. Ezért a szovjet és a magyar válogatott – felsőbb utasításra – együtt készült. Így került sor a sokat vitatott moszkvai mérkőzésre. Ekkor győzte le először a szovjet csapat a magyart, s ezt a sikert akarták Markarovék Melbourne-ben megismételni. Az 1956. december 6-ai meccs a forradalom nélkül is

⁷ A film honlapja: www.szabadsagszerelemafilm.hu (elérve: 2010. február 19.).

⁸ Ez visszatérő téma a forradalom irodalmi feldolgozásaiban is: a részletekről l. fentebb idézett könyvem negyedik fejezetét, 167–213.

forró hangulatú presztízscsata lett volna. A filmben a lelkes színészekkel szemben a szovjet válogatotat az akkor már kétszeres olimpiai aranyérmes magyar vízilabda-válogatott tagjai alakították. Ez a jól látható méretbeli különbség nyilvánvaló utalás a szovjetek katonai fölényére, s ezt erősíti a film főhősnőjének kivégzése, melyre az olimpiai eredményhirdetéssel egy időben kerül sor. Érdekes a vágóképként alkalmazott magyar olimpiai zászló is: ahogyan arra korábban már utaltam, Melbourne-ben a kommunista címertől megfosztott „lyukas” zászlót használta a csapat, míg a filmben fekete szalaggal átfont Kossuth-címeres nemzeti lobogót láthatunk. A lyukas zászló ma a hivatalos ceremóniakon használt 23 történelmi zászló egyike, a rendszerváltás óta pedig nem a forradalom szimbólumának számító Kossuth-címert, hanem a koronás címet használjuk.

Az angol változat DVD-kiadását a filmszemléken elért sikerek mellett azzal hirdetik, hogy ebben a filmben találkozik egymással a *Mások élete* és a *Tűzszekerek*. Ez tulajdonképpen igaz is, bár annyit érdemes még hozzáfűzni, hogy Goda filmje egyszerre célozza meg az amerikai és a magyar piacot. Magyarországon elsősorban történelmi játékfilmnek, Amerikában inkább sportfilmnek tűnhet. Vajna produceri kvalitásait dicséri az a tény, hogy a film elkészítésével és bemutatásával nem fejezte be a munkát. A film honlapját folyamatosan frissítik, és 24 oldalas, színes oktatási segédanyagot is készítettek hozzá. A magyar DVD-t egy teljes lemeznyi extrával egészítették ki: tucatnyi werkfilmmel, rendezői és színészi kommentárral és kimaradt jelenetekkel. A kiadvány a szó jó értelmében egyszerre amerikai és magyar: ahogyan annak egy ilyen jelentőségű évfordulón lennie kell.

Journey Home/Hazatérés (2006)⁹

A magyar kommunista diktatúra által alaptalanul és sértő módon „fasiszta emigráció”-nak titulált clevelandi magyarok¹⁰ sem maradhattak ki az 56-os megemlékezésekből. Számos érdekes (könyves, internetes és számítógépes játékos) projekt mellett ebből a körből került ki kronológiai sorrendben a második dokumentumfilm: Pigniczky Eszter és Réka (egy újabb testvérpár) édesapjuk 56-os történetét feldolgozó munkája, mely párhuzamosan készült magyar és angol szinkronhanggal. A filmet a magyar mozik (a filmszemlét kivéve) nem vetítették, de bemutatta a Magyar Televízió

⁹ A fim honlapja: www.56films.com/english/journeyhome (elérve 2010. február 24.)

¹⁰ Ez volt az egyébként meggyőződésesen kommunistaellenes clevelandi magyarok „eposzi jelzője” a Kádár-korszakban mind a közbeszédben, mind a hivatalos külügyi anyagokban. 1972-ben az Egyesült Államok és Magyarország konzuli egyezményt kötött, melynek keretében lehetőség lett volna a clevelandi (fő)konzulátus újbóli megnyitására, de erre a magyar rezsim nem mert vállalkozni. Az itt élő magyarok természetesen nem fasiszták, és soha nem is voltak azok.

és a Duna TV is. A *Hazatérést* magyar középiskolákban rendszeresen vetítik évfordulók alkalmával, és mindkét változata elérhető DVD-n.¹¹

A Pigniczky lányok első filmje a forradalom emlékezetének emberi dimenzióit boncolgatja. A két lány úgy nőtt fel, hogy rendszeresen hallották édesapjuk, „Pige” forradalmi beszámolóit. A rendszerváltás lehetőséget kínált arra, hogy utánajárjanak, valójában mi is igaz az elhangzott, alkalmanként fantasztikusnak tűnő történetekből, hiszen tudták, a forradalom drámai módon megváltoztatta édesapjuk (s vele együtt egy egész nemzedék) életét. Az egész estés alkotás egy izgalmas nyomozás történetét meséli el, annak minden örömeivel és bánatával, hiszen a film apropóját az adta, hogy az időközben elhunyt Pigét végakarátának megfelelően otthon temették el. Ebből az alapvetően mélyen személyes történetből az ötvenedik évforduló egyik legérdekesebb, legizgalmasabb filmje lett.

Magyarországon 56-osnak vagy 56-os gyermekének lenni 33 éven keresztül szégyennek számított, hiszen a forradalom „fasiszta ellenforradalom”-ként való megbélyegzése volt a Kádár-rendszer legfőbb önlegitimációs stratégiája.¹² Ezzel szemben az amerikai magyarok körében a szabadságharcos múlt a büszkeség forrása volt, még akkor is, ha ezt a második nemzedék csak részben értette meg. A *Hazatérés* az első olyan film, amely 56-os menekültek gyermekei (tehát a már Amerikában született második generáció) nézőpontjából meséli el a forradalom (katonai-politikai, valamint személyes) történetét. Ennek tükrében érthető a film egyik legmeggrázóbb pillanata: amikor Réka és Eszti megdöbbenve tapasztalja, hogy az itthon maradottak (Joli néni, illetve a párizsi Pongrácz, aki önmaga testvérének adja ki magát, hogy elkerülje az interjút) még 50 évvel a forradalom és másfél évtizeddel a rendszerváltás után is félnek őszintén beszélni 1956-ról. Egy szabad, demokratikus országban felnőtt testvérpár számára mindez elképzelhetetlen és érthetetlen; ilyen valóban csak egy diktatúra által megnyomorított társadalomban történhet meg.

A *Hazatérés* ékes bizonyítéka annak, hogy egy független filmes kezdeményezés is érdemben segítheti a történelmi kutatásokat. A forradalom idején Pige a Kovács Dezső vezette Royal szálló-csoport tagja volt, de erről nem számolt be lányainak, ők csak annyit tudtak, édesapjuk szabadságharcos volt. A forradalmat követő megtorlások során a csoport négy vezetőjét kivégezték, tagjait köztörvényes bűnözőnek nyilvánították, és a történetet „agyonhallgatták”. Ki tudja, meddig merült volna feledésbe a Royal szálló-csoport története, és mit tudnánk ma róla, ha a Pigniczky testvérek nem kezdik el édesapjuk személyes történetét firtatni, és nem kapcsolódnak be az 56-os Intézet munkatársainak (elsősorban a filmben is megszólaló Eörsi László és Rainer M. János) hasonló témában (VII. kerületi szabadságharcosok) végzett kutatásaiba.

¹¹ Pigniczky Réka levele a szerzőhöz, 2010. február 22-én.

¹² Kőrösi Zsuzsanna és Molnár Adrienne: *Titokkal a lelkemben éltem: az ötvenhatos elítéltek gyermekeinek sorsa* (Budapest: 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete, 2000).

A film DVD-változata a Pignicky Réka által létrehozott 56Films nevű társaság első kiadványa. Egyetlen gyenge pontja, a *Freedom's Fury*hoz hasonlóan az, hogy a filmen és az előzeteseken kívül a lemezen más extrák nincsenek. Ezt pótolja a film honlapja, mely egy személyes bevezetés (Director's Note) mellett folyamatosan követi a film bemutatóit és sajtóját. A társaság második filmje, az amerikai magyarság hidegháborús éveibe egyedi betekintést nyújtó *Inkubátor* 2010-ben készült el, és az *Index*, valamint a *Heti Válasz* beszámolóí szerint hatalmas sikert aratott a 41. magyar film-szemlén.¹³

Freedom Dance/Szabadságtánc (2007)¹⁴

Ezt a 30 perces alkotást is két filmes, Steven Fischer és Craig Herron jegyzi. Herronnak saját animációs stúdiója van, Fischer pedig elsősorban dokumentumfilmesként ismert. Utóbbit 2000-ben Emmyre is jelölték a *Silence of Falling Leaves* (Hulló levelek csendje) c. lengyel nyelven forgatott munkájáért, melyben a katyúni mészárlás áldozatainak állít emléket. A produkció húzóneve Mariska Hargitay magyar származású színésznő. Hargitay 1999 óta játssza a *Law & Order: Special Victims Unit* (Esküdt ellenségek: meggyalázott áldozatok) című sorozat női főszerepét, Emmy- és Golden Globe-díjat nyert, és szerepelt olyan, Magyarországon is vetített sorozatokban, mint a *Baywatch*, a *Seinfeld* és a *Vészhelyzet*. A Blue Dog Productions és a Herron Designs független filmje Edward és Judy Hilbert 1956-os menekülésének történetét meséli el. A némi késéssel elkészült *Freedom Dance*-t az ötvenedik évfordulót követően Amerika-szerte több helyszínen is bemutatták, Magyarországon hivatalosan még nem.¹⁵ A film DVD-n 2007-ben jelent meg, magyar változata nem készült. A különböző film-szemléken sikerrel bemutatott *Freedom Dance* 2007-ben CINE Golden Eagle-díjat nyert független rövid dokumentumfilmek kategóriában.

A 2006 augusztusában elhunyt Edward (Ede) Hilbert filmes pályáját a *Meseautó* (1934) gyereksztárjaként kezdte, később díszlettervezőként és rajzfilmes animátorként dolgozott. Judyról a filmben annyi derül ki, hogy holocaust-túlélő, és menekülni akart a nyilast váltó szovjet diktatúra elől is. A film szerint a fiatalok három hónappal a forradalom előtt házasodtak össze, és együtt hagyták el az országot. A harcokban nem vettek részt, de a határok ideiglenes megnyitását kihasználva, egy jobb, szabadabb élet reményében nyugatra távoztak. Hilbert nagybátyja már a harmincas évek óta Amerikában élt, és arra biztatta rokonait, hogy csatlakozzanak hozzá a szabad

¹³ A film honlapja: www.56films.com/english/incubator. A kritikák: Szőnyi Szilárd: „Jelentés a rezervátumból”, *Heti Válasz*, 2010/4. (január 28.): 26–27.; „Amerikai magyar vagyok”, *Index*, 2010. január 21. http://index.hu/kultur/cinematix/ccikkek/2010/01/21/amerikai_magyar_vagyok (elérve 2010. február 24.)

¹⁴ A film honlapja: www.freedomdancethemovie.com (elérve: 2010. február 24.)

¹⁵ Steven Fischer levele a szerzőhöz, 2010. február 15-én: a filmet hivatalosan először a marylandi filmfesztiválon mutatták be 2007 májusában.

világban. Edward és Judy a második szovjet támadás után (melynek során egy tank szétlőtte házuk falát) feladja budapesti lakását egy ausztriai fuvarért cserébe. A kis csapat menekült egy embercsempész társaságában Ausztria felé indul, de vezetőjük, miután megszabadította őket összes értéktárgyuktól, cserbenhagyja őket. Ennek ellenére eljutnak Ausztriába, ahol egy menekülttáborban helyezik el őket, és Bécsben ünneplik a karácsonyt. Januárra megérkezik az amerikai nagybácsi szponzori nyilatkozata, így Brémán keresztül az Újvilágba hajóznak. Hilbert Bécsben kezdett rajzolgatni, és ez a rajzos napló szolgált a film alapjául.

A film hangsúlyozottan nem a forradalom, hanem Hilberték meneküléstörténetét meséli el, annak minden megrázó elemével együtt. A forradalom történetének narratíváiban ritkán merül fel az embercsempészek embertelen viselkedése vagy az amerikai hajóút viszontagságainak leírása. Hilbert természeténél fogva optimista volt, és a filmben is elmondja, ezt a négy hónapot csak úgy lehetett túlélni, ha közben az ember semmit nem vett komolyan. A finom humorral átszőtt film másik fő témája a szabadság iránti vágy és ennek megtestesítője, az amerikai álom. A filmből szinte gyermeki egyszerűséggel sugárzik az Amerika iránti rajongás: a megérkezés pillanatában például Edward és Judy egy repülőszőnyeggé változott amerikai zászlón repüli körbe a New York-i Szabadság-szobrot.

A *Freedom Dance* animációs film, melyet a két főszereplővel készített interjúrészletek és archív fényképfelvételek szakítanak meg. A DVD-n látható extrák közül legérdekesebb Fischer mélyinterjúja Hargitayval, aki őszintén és lelkesen beszél a saját édesapja és Hilbert közötti hasonlóságokról, valamint arról is, hogy miért vállalta el oly szívesen a narrátor szerepét. Szintén érdemes megnézni a werkfilmet és a hangefektusokról szóló rövidfilmet. A *Freedom's Fury*hoz hasonlóan a *Freedom Dance* honlapja is csak 2006 novemberéig követi a film történetét és sajtóját.

Torn from the Flag/A lyukas zászló (2007)¹⁶

Kovács Klaudia filmjét Deák István, a Columbia Egyetem professzora az 1956-os forradalomról készült legjobb dokumentumfilmnek nevezte. Kovács Magyarországon született, középiskola után emigrált, és Amerikában ívelt fel karrierje színésznőként, producerként, rendezőként és íróként. A *Torn from the Flag* első önálló dokumentumfilmje, melyet 1998-ban kezdett és 2007-ben fejezett be. A film elkészítéséhez több mint 2000 magánszemély és vállalkozás nyújtott anyagi segítséget, elkészítésében részt vett George Adams társproducer, Hules Endre (társíróként és társrendezőként) és két 56-os háttérű hollywoodi legenda, Kovács László és Zsigmond Vilmos. A filmet HD-ben forgatták, közel húsz szemlén tucatnyi díjat nyert. A *Torn from the*

¹⁶ A filmnek két honlapja is van: www.tornfromtheflagfilm.com és www.klaudiainc.com/mainpage.html (elérve: 2010. február 25.).

Flag c. filmet Magyarországon először az egri Slow filmfesztiválon mutatták be 2009 nyarán. A DVD amerikai változata már elkészült, itthon 2010 második felében lesz kapható.¹⁷

A csodálatosan fényképezett, pergő ritmusú, 95 perces film a kommunizmus fel-emelkedését és bukását mutatja be Magyarország történetén keresztül, felölelve az 1945 és 1991 közti időszakot; s teszi ezt eddig részben ismeretlen archív filmanyagok mellett fotók és interjúbetétek segítségével.¹⁸ Alapvető érvelése az, hogy a háború után a megszálló szovjet csapatok olyan társadalmi, gazdasági és politikai rendszert eröltettek Magyarországra, mely a társadalomtól idegen volt. A forradalom ezzel a rendszerrel szemben lépett fel, és egyszer s mindenkorra leszámolt a nyugati kommunisták Szovjetunióval kapcsolatos illúzióival. Ez tulajdonképpen a Nixon alelnök által 1956 decemberében bevezetett „lélekharang-elmélet” újrafogalmazása: a magyar forradalom brutális leverése magában hordozza a kommunista rendszerek bukásának csíráját.

A filmhez 90 órányi interjút forgattak, s a végső változatban megszólal többek között Habsburg Ottó, Henry Kissinger, Berecz János, Pozsgay Imre és Göncz Árpád, valamint számos nemzetközileg elismert történész, több szabadságharcos, szovjet katona és egy volt ÁVO-s is. A *Torn from the Flag* megalapozott történelmi kutatásokra épül, tárgyilagos hangvételű, és minden korosztályhoz szól. A film antikommunista, amennyire minden szabadságszerető ember az, aki megtapasztalja a diktatúra sötét oldalát: különösen megrázó az egyik áldozat beszámolója az ÁVH brutálisan perverz szexuális kínzási módszereiről. Joggal kritizálja a Nyugatot és az amerikaiakat is: az amerikai rádiók valóban ellenállásra buzdítottak, soha meg nem érkező segítséget ígértek, és a forradalmat sokkal nagyobb diplomáciai nyomással is támogathatták volna.

Ez az a film, melyet Magyarországon a rendszerváltás hajnalán kellett volna elkészíteni, és azóta folyamatosan használni különböző országimázs-kampányokban és a magyar oktatási rendszer különböző szintjein is. Különösen sajnálatos, hogy a film semmiféle magyar állami támogatást nem kapott még az ötvenedik évforduló kapcsán sem, és hogy Amerikában több magyar láthatta, mint itthon. A DVD négy változatban készült el: egy extrák nélkül, egy másik a támogatókat bemutatva, a harmadik interjúkkal bővítve, a negyedik oktatási célra.¹⁹

¹⁷ Az információ részben a honlapról, részben a szerző Kovács Klaudiával folytatott levelezéséből származik.

¹⁸ Ezúton szeretnék köszönetet mondani George Adams társproducernek, aki 2009 tavaszán Oklahoma Cityben levetítette számomra a filmet.

¹⁹ Kovács Klaudia levele a szerzőhöz, 2010. február 16.

Összegzés

Az 1956-os forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulóját világszerte megünnepeztük, s ebből az ünneplésből amerikai és amerikai magyar filmesek öt rendkívül színvonalas produkcióval vették ki részüket. Az itt bemutatott négy dokumentumfilm, témáját és technikai kivitelezését tekintve négy nagyon különböző alkotás. A *Freedom's Fury* egy sportesemény kapcsán tiszteleg az 56-os nemzedék ma is csodálatot ébresztő szabadságvágya előtt, a *Hazatérés* egy izgalmas, családi nyomozás történetén keresztül mutatja be a forradalom egy elfelejtett epizódját, a *Freedom Dance*-ben két amerikai filmes állít emléket kiváló animátor kollégájuk emlékének egy minden generációhoz egyformán szóló, formabontó rajzfilmben, míg a *Torn from the Flag* nagyszerű, hagyományos értelemben vett narratív történelmi dokumentumfilm. 1956 presztízsét mutatja, hogy a négy projekt közül kettő (a *Freedom's Fury* és *Freedom Dance*) nem magyar kezdeményezés, előbbi ráadásul egy játékfilmet is ihletett. A mai hazai politikai és médiaállapotokra azonban jellemző, hogy a négy film közül kettőt (*Freedom Dance* és *Torn from the Flag*) a szélesebb magyar közönség 2010 nyaráig egyáltalán nem láthatott. Ez szervesen illeszkedik abba a tendenciába, hogy az MSZMP utódpártjának prominens politikusai a Kádár-rendszer 56-os hazugságait alternatív történelmi narratívaként szerepeltetik.²⁰ A négy amerikai dokumentumfilm és az egyikből közösen forgatott amerikai–magyar játékfilm hazai fogadtatása is azt bizonyítja, hogy Magyarországon az 1956-os forradalmat (és szabadságharcot) még húsz évvel a rendszerváltás után sem övezi olyan tisztelet, mint Nyugaton 54 év óta. Ezen az autópályán tényleg mindenki velünk szemben autózik?

²⁰ Havas Szófia: „1956 esetében nem szoktam forradalomról beszélni, mert a börtönből kiszabadult nyilaskeresztteseket nem tudnám semmilyen módon forradalmároknak nevezni. Ahogyan azokat a géppisztolyokkal köröző fiatalokat sem, akik ugyanúgy járták a házakat, mint 1944-ben, zsidókra vadászva.” („Gyurcsány '56-tal kapcsolatban is reformokat emleget. Wittner és Havas »szembenállásáról« és a konfliktusforrásokról”, *Magyar Nemzet*, 2007. október 20.) Horn Gyula 75. születésnapja alkalmából adott interjút *Az Este* c. televíziós műsornak. Ebben arról is beszélt, hogy 1956 decemberében karhatalmisták „tisztították meg” a „vonatokat a pályaudvarokon” a „rovott múltú” emberektől. (MTV, 2007. május 7.)